

ЦЕНТЪР ЗА ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

София 1408, ул. „Балша“ 1, бл. 9
телефон 953 4204; факс 953 3644;
електронна поща: ced@ced.bg
Интернет адрес: www.ced.bg

ПРОГРАМАТА ЗА ИКОНОМИЧЕСКА РЕФОРМА ОТ ЛИСАБОН

ПРОГРАМАТА ЗА ИКОНОМИЧЕСКА РЕФОРМА:
ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА СТРАНИТЕ КАНДИДАТКИ
ПОВИШАВАНЕТО НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА
НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА

ПРОГРАМАТА ЗА ИКОНОМИЧЕСКА РЕФОРМА ОТ ЛИСАБОН

ПРОГРАМАТА ЗА ИКОНОМИЧЕСКА РЕФОРМА:
ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА СТРАНИТЕ КАНДИДАТКИ

ПОВИШАВАНЕТО НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА
БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА

София, 2003 година

Тази брошура се публикува с финансовата подкрепа на
Британското посолство в България.

**Foreign and Commonwealth Office
British Embassy Sofia
Bulgaria**

Изданието е подготвено за конференцията „България, Великобритания и Програмата от Лисабон: стратегии за повишаване на заетостта и производителността“, проведена в София на 25 март 2003 година и организирана от Британското посолство в България и Центъра за икономическо развитие.

Центърът за икономическо развитие е български неправителствен изследователски институт в областта на икономическата политика, създаден през 1997 година. Неговата цел е да подпомага икономическото развитие на България чрез насърчаване на обществената дискусия по икономически проблеми и разработване на варианти на икономическа политика.

**ЦЕНТЪР ЗА
ИКОНОМИЧЕСКО
РАЗВИТИЕ**

© Център за икономическо развитие, 2003

София 1408, ул. „Балша“ 1, бл. 9
ел. поща: ced@ced.bg

ISBN: 954-9821-27-7

Дизайн и предпечат: „Рекламна къща ФАКТОР“ ООД
Печат: „ИКО Бизнес“ АД

СЪДЪРЖАНИЕ:

ЧАСТ I

ПРОГРАМАТА ЗА ИКОНОМИЧЕСКА РЕФОРМА:

ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА СТРАНИТЕ КАНДИДАТКИ 5

*Предговор-обръщение на Патриша Хюит, Държавен секретар,
Министерство на търговията и промишлеността, Великобритания*

Програмата за икономическа реформа в страните кандидатки за ЕС..... 7

Резюме на Програмата за икономическа реформа от Лисабон 10

Нов начин на работа..... 13

Конкуренция и предприемачество 14

Иновации..... 21

Заетост 25

Модернизация на Европейския социален модел..... 27

ЧАСТ II

ПОВИШАВАНЕТО НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА

НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА..... 29

Основни предизвикателства пред българската икономика 32

Глобалният контекст на проблема 32

Необходимостта от висок и устойчив икономически растеж за
повишаване на жизнения стандарт и успешно
присъединяване на България към ЕС 33

Някои специфични фактори за растеж и повишаване на
конкурентоспособността в страните в преход..... 36

Микроикономически аспекти на конкурентоспособността..... 40

Фирмена конкурентоспособност..... 41

Конкурентни предимства на българските компании 45

ПРОГРАМАТА ЗА ИКОНОМИЧЕСКА РЕФОРМА: ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА СТРАНИТЕ КАНДИДАТКИ*

Европейският съвет от Лисабон (март 2000 г.) отбеляза повратен момент в развитието на икономическата мисъл в ЕС. Наред с новата дългосрочна стратегия Съветът прие амбициозна програма със задача до 2010 г. Европа да стане “Най-конкурентната и динамична икономика в света, основана на познание”.

Целта на Програмата е за десет години заетостта и производителността в ЕС да надминат тези в САЩ. Така европейското производство би се увеличило с 40 % и биха се създали 20 милиона нови работни места.

В тази брошура са изложени основните положения на *Програмата за икономическа реформа*, насочени към постигане на устойчиво икономическо, социално и екологично развитие, утвърдени с решенията на съветите от Лисабон, Стокхолм и Гьотеборг, доразвити в Барселона и на пролетните заседания. Икономическата реформа е еднакво важна както за страните членки, така и за страните кандидатки.

Перспективата за членство в ЕС стана стимул за бърза и драматична промяна в страните кандидатки. Тази промяна носи много предимства, но и предизвикателства. Необходима е реорганизация на моделите на производство, потребление и търговия, за да могат новите членове да развият

в пълна степен своя потенциал. За да постигнат конвергенция с ЕС, страните кандидатки трябва да гарантират създаването на условия за стимулиране на продуктивните инвестиции и ефективното и гъвкаво разпределение на ресурсите. Изпълнението на *Програмата за икономическа реформа* е ключово за постигането на конвергенция и предоставянето на възможност на настоящите членове и страните кандидатки за пълно използване на предимствата на разширяването.

Много страни кандидатки вече започнаха работа по *Програмата от Лисабон*. Тя е естествено продължение на основните икономически реформи, предприети от страните кандидатки през последното

* Първата част от това издание е превод на брошурата: “The Economic Reform Agenda: Opportunities for Accession Countries” на Министерство на търговията и промишлеността на Великобритания, любезно предоставена от Британското посолство в България.

десетилетие. Налице е и голяма степен на припокриване с *acquis communautaire* (законодателството на ЕС) в области, като либерализация на комуналните услуги и политики за насърчаване на малките и средните предприятия (МСП). В определени области страните кандидатки вече са изпреварили някои от 15-те страни членки на ЕС.

По-нататъшната работа по икономическата реформа (успоредно с процеса на присъединяване) ще осигури добри позиции на страните кандидатки в момента на присъединяване. Надявам се, че настоящата брошура може да допринесе за постигането на тази цел.

Патриша Хюит,
Държавен секретар,
Министерство на търговията и промишлеността,
Великобритания

Програмата за икономическа реформа в страните кандидатки за ЕС

Благодарение на реформите, извършени през последните години, страните кандидатки се намират в добра позиция за преминаване към изпълнение на част от *Програмата за икономическа реформа от Лисабон*. Постиженията им през последното десетилетие са доказателство за способността им да предприемат трудни и понякога болезнени промени. Голяма част от програмата за икономическа реформа се покрива с тези реформи или се гради върху тях. Много други елементи са част от официалните постижения на правото на Общността. Като част от процеса на присъединяване страните кандидатки постигнаха значителен напредък в либерализацията на бившите държавни сектори, прилагането на политиките на конкуренция и контролирането на държавните помощи. Много страни кандидатки са постигнали макроикономическа стабилност, която е предпоставка за успешното изпълнение на програмата от Лисабон. Повдигнатите в настоящата брошура въпроси не са нови бариери пред присъединяването. Точно обратното: това са въпроси, при които присъединените страни ще играят важна роля като нови страни членки.

Приоритетите на програмата от Лисабон са много важни за страните кандидатки, които на настоящия етап се стремят да поддържат темпа на ускорена структурна реформа на икономиката. Задачите на програмата за реформа съответстват на голяма част от задачите на страните кандидатки, но и самата икономическа реформа стимулира инвестициите. Като цяло страните, които са постигнали напредък в икономическите реформи, имат по-голям успех в привличането на преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ). По-големият обем инвестиции повишава производителността, подобрява условията за по-нататъшна реформа, което от своя страна стимулира привличането на повече ПЧИ.

Разширяването на ЕС и глобалният икономически спад засилват значението на ефикасните, ефективни и гъвкави икономически политики, които са в основата на програмата. Изключително важно е икономиките на присъединените страни и на 15-те от ЕС да бъдат гъвкави, за да реагират на конкурентния натиск и променящите се модели на сравнителни предимства. Икономическата реформа ще даде на един разширен ЕС възможност за по-ефективно разпределение на ресурсите и развитие на конкурентна икономическа среда.

Повишаването на производителността и заетостта са еднакво ключови приоритети както за настоящите членки на ЕС, така и за страните кандидатки. При някои икономики в преход от Централна и Източна Европа ниската производителност отразява общата необходимост от по-нататъшно реструктуриране и стимулиране на нови инвестиции.

Ефективната конкуренция снижава разходите за бизнес и подобрява конкурентоспособността на икономиката като цяло. **Либерализацията на телекомуникациите** стимулира развитието на обслужващите сектори и улеснява достъпа до Интернет. По същия начин **либерализацията на енергийния сектор**, включваща ценообразуване, обвързано с разходите, ще донесе дългосрочни предимства за много енергоемки икономики. Няколко кандидатки са постигнали сериозен напредък в либерализацията на телекомуникациите и комуналните услуги. Някои регулативни режими биха могли да бъдат истински модел за останалите държави.

Реформата на финансовите пазари е изключително важна с оглед осигуряването на продуктивни и ефективни инвестиции за стимулиране икономическото развитие на страните кандидатки. Достъпът до финансиране е важен и за постоянното развитие на МСП - основната движеща сила на икономическото развитие в Централна и Източна Европа. Либерализацията би ускорила и иновацията на финансовите услуги, като увеличи разнообразието от предлагани финансови продукти. Някои кандидатки са постигнали висока степен на либерализация и могат да се възползват в пълна степен от единния европейски пазар.

Иновациите също са важно средство за повишаване на производителността както за новите, така и за настоящите страни членки. Новите, богати на човешки капитал кандидатки за членство, ще имат добри позиции за участие в иновационните мрежи и в резултат на това ще извлекат полза от генерирането на богатство на основата на знанието. В същото време изключително важно е да се предоставят съвременни информационни технологии на сегашните сектори, за да се запазят тяхната конкурентоспособност и способността им да генерират добавена стойност.

Безработицата продължава да е предизвикателство и за новите, и за настоящите страни членки. **Отворените и гъвкави пазари на труда** генерират заетост и не позволяват недостигът на работна ръка да задържа развитието на секторите на растеж. Обратно, негъвкавите пазари на труда задържат растежа. В много страни кандидатки и настоящи членки безработицата се запазва на равнище между 10 и 20 % от работната сила. Реформата на нормативната уредба на пазара на труда и данъчните облекчения са от изключителна важност за намаляването на безработицата и премахването на ограниченията върху секторите на растеж в страните кандидатки. Много от тях вече изпълняват това и премахват бюрократичното и фискалното бреме върху МСП, които генерират по-голямата част от новите работни места.

В заключение *Програмата за икономическа реформа от Лисабон* играе ролята на рамка, в която страните членки на ЕС ще определят своите потребности от реформа като част от една общоевропейска инициатива. Много от задачите на плана за реформа съответстват на приоритетите на страните кандидатки и ще придобиват все по-голямо значение при присъединяването. Активното участие на страните кандидатки в програмата за икономическа реформа, заедно с ефективното използване на структурните и другите европейски фондове, ще спомогне за техния дългосрочен икономически растеж и за улесняване на икономическата конвергенция. *Програмата от Лисабон* ще предостави на страните членки на ЕС необходимите инструменти за по-бърза адаптация към икономическите промени чрез ефективно управление на ресурсите. Това ще даде възможност на разширения Европейски съюз да се справи с предизвикателствата на съвременната глобална икономика.

Резюме на Програмата за икономическа реформа от Лисабон

Заклученията от Лисабон обединиха много различни елементи на европейската политика в потвърждение на всеобщата визия за икономическа реформа. Програмата за реформа има за цел осигуряването на стабилна макроикономическа среда при ефективно функциониране на пазарите. Социалните реформи в области като образование, социално обезпечаване на децата и пазари на труда, също са ключови елементи от Програмата. Най-общо тя може да бъде разделена на **четири части: инициативи за насърчаване на конкуренцията и предприемачеството, иновации, заетост, модернизация на Европейския социален модел.**

1. Конкуренция и предприемачество

Премахването на бариерите пред свободното движение на стоки, услуги, хора и капитали е изключително важно за пълноценното функциониране на Единния пазар. Изграждането му завърши официално през 1992 година, но все още съществуват пречки за свободното движение на стоки, услуги и хора. За да повиши общата си конкурентоспособност на световната сцена, ЕС трябва да стане пълноценно функциониращ единен пазар. Целта на Европейския съвет от Лисабон беше не само засилване на интеграцията, а също и повишаване на конкурентоспособността в рамките на Единния пазар с оглед поддържането на по-голям избор, по-високо качество и по-ниски цени - ползи, които преминават директно към потребителя.

Икономическата среда, способстваща за процъфтяването и развитието на динамичните новосъздадени предприятия, е не по-малко важна за по-общите икономически цели на Европа. Новите предприятия създават нови работни места. Предприемаческата дейност е тясно свързана с икономическия растеж.

Основни цели от Лисабон в тази област:

- *Либерализация на пазарите на телекомуникации, електроенергия и газ*
- *Либерализация на финансовите пазари*
- *Опростяване на нормативната уредба*
- *Насърчаване на предприемачеството и развитието на малките и средните предприятия (МСП)*
- *Насърчаване на конкуренцията и намаляване нивото на държавни помощи*
- *Създаване на единно европейско небе*

2. Иновации

Насърчаването на иновациите е изключително важно за повишаване на производителността и постигане на устойчивост. Ключови цели на *Програмата от Лисабон* са създаването на среда, благоприятстваща развитието на иновациите, и използването в пълна степен на най-новите информационни технологии. Знанието и генерирането на идеи стават все по-важни фактори за генерирането на богатство. *Програмата от Лисабон* определи като цел превръщането на ЕС във водеща световна икономика, основана на знанието. Това може да се постигне само чрез ефективно създаване и разпространение на информация.

Основни задачи от Лисабон в тази област:

- *Премахване на бариерите пред иновацията*
- *Създаване на информационно общество за всички*

3. Заетост

Заетостта е в основата на *Програмата от Лисабон*. За да осигуряват повече и по-добри работни места и да изпълнят целта от Лисабон за по-висок процент на заетост, пазарите на труда трябва да станат по-гъвкави и ефективни. Тези предизвикателства изискват квалифицирана и образована работна сила.

Основни задачи от Лисабон в това направление:

- *Създаване на повече и по-добри работни места*
- *Фокус върху образованието и обучението*

4. Модернизация на Европейския социален модел

В допълнение към Плана за заетост на ЕС Европейският съвет от Лисабон подчерта необходимостта от действия за насърчване на по-голямото социално сближаване чрез модернизацията на Европейския социален модел. Европейският съвет от Лисабон призна необходимостта от паралелно осъществяване на икономическата реформа и модернизацията на социалните политики с оглед решаване на проблемите на бедността и социалното изключване и преодоляване предизвикателствата на застаряващото население.

Основна задача от Лисабон в това направление:

- *Борба със социалното изключване и модернизация на социалната защита*

Европейският съвет от Гьотеборг (2001 година) прибави екологично измерение към *Програмата от Лисабон*. Той прие стратегия за устойчиво развитие, която допълва политическия ангажимент на Съюза за икономическо и социално обновление. Приоритетните области включват по-отговорно управление на природните ресурси, насочване вниманието към опасностите за здравеопазването, осигуряване на устойчив транспорт и борба с промените в климата. Националните и европейските цели за устойчиво развитие имат потенциал да отпри-

щят нова вълна от технологични иновации и инвестиции, генериращи растеж и заетост.

Програмата за икономическа реформа стартира през март 2000 година, но вече има напредък. Работата напредва бързо както на ниво ЕС, така и на национално ниво. Стратегиите за премахване на бариерите пред услугите, Многогодишната програма за инициатива и предприемачество 2001-2005 и Планът за действие “Електронна Европа” предвиждат действия за осъществяване на целите от Лисабон. Изградени са и механизми за наблюдение на напредъка, като он-лайн регистър и карта за отчитане на резултатите за държавни помощи. На ниво ЕС се въвеждат промени, като електронни пари и електронна търговия.

Повече информация относно Програмата за икономическа реформа на: <http://www.hm-treasury.gov.uk/mediastore/otherfiles/27.pdf>

Повече информация относно заключенията на Европейските съвети на: <http://europa.eu.int/council/off/conclu/index.htm>

Нов начин на работа

Програмата за икономическа реформа не е нова вълна от закони на ЕС. Тя включва преминаване от регулативен, законодателен подход към по-общ и по-гъвкави политики. Общата цел е създаване на конкурентоспособна и сплотена Европа. Това ще придобива все по-голямо значение предвид засилващата се разнородност на разрастващия се Европейски съюз. Общият ефект от този подход е промяна на европейското мислене от хармонизация на политиките на наднационално ниво към разработване на критични съпоставки на националните политики.

Европейският съвет от Лисабон утвърди “отворения метод на координация” като ключов механизъм за осъществяване на икономическата реформа. Този метод набляга на диалога и индивидуалното удовлетворяване на нуждите на всяка нация. Така страните членки имат по-голяма свобода да определят начина за изпълнение на общоприетите стратегически цели, но от друга страна се отварят за надзорни проверки. Това ще улесни обмена на най-добрите практики между страните членки на ЕС.

Механизмите на надзорна проверка биха могли да бъдат особено полезни за страните кандидатки, тъй като съдействат за по-бързото развитие на необходимите структури за конвергенция и просперитет. Новите страни членки ще са осъществили сериозни реформи и могат да споделят своя експертен опит с настоящите членки. Те ще извлекат полза и от способността си за бързо въвеждане на реформи. Годишните доклади ще позволят на новите страни членки да продължат наблюдението на своя напредък след присъединяването, като им осигурят възможност да преценят по-ефективно какво функционира и какво не и да продължат бързите темпове на промяна.

Процесът: *Програмата от Лисабон* е във фокуса на ежегодните **Пролетни европейски съвети**. На тези заседания се събират правителствените ръководители и министрите на финансите, за да направят преглед на постиженията и да определят приоритетите за следващата година. Някои от приетите на тези заседания решения се изпълняват по традиционния начин - посредством **директиви на ЕС**. Това е най-ефективният начин за въвеждане на реформи (например за укрепване на Единния пазар). Но в много други области по-подходящи са **реформите на национално ниво**, чиято координация се подпомага от **Кардифския процес**. Страните членки изготвят в края на всяка година кратък доклад (“Кардифски доклад”) за продуктите (стоки и услуги) и капиталовите пазари и го представят за надзорна проверка. Впоследствие тези доклади формират основата на **Общите насоки на икономическата политика** (ОНИП), които обединяват най-добрите практики и определят общите индикатори за постиженията.

1. Конкуренция и предприемачество

Единният пазар е крайъгълен камък на ЕС. Според оценките от 1988 година, в средносрочен план той трябваше да прибави още 4.5 % към европейския БВП и нови 1.8 милиона работни места. Към настоящия момент е постигната едва една трета от очаквания допълнително произведен продукт и половината от допълнителните работни места. По-нататъшната интеграция на Единния пазар и повишаването на заетостта ще намалят разходите и потребителските цени.

Финансовите услуги, комуналните услуги и авиацията са приоритетни области за по-нататъшни реформи. Освен това Европа трябва да настигне САЩ по темповете на създаване на нови фирми. Усилията на ЕС ще бъдат рационализирани и съсредоточени върху тази цел. Страните членки се поощряват да направят критичен преглед на осигуряваната от тях среда за новосъздадени предприятия и предприемачество.

Либерализация на пазарите на телекомуникации, електроенергия и газ

Отворените конкурентоспособни пазари са ключов фактор за по-ниски цени на комуналните услуги и по-добро качество на обслужване. Тези предимства допринасят, от своя страна, за подобряване конкурентоспособността на предприятията и повишаване на жизнения стандарт. Като цяло отварянето на пазарите би трябвало да доведе до по-голямо разнообразие на доставчиците и до устойчиво предлагане. Във фокуса на инициативите за реформа по-конкретно са пазарите на телекомуникации и енергия.

Състояние в Европейския съюз

Съществуващите директиви относно газа и електроенергията съдържат изисквания за известна либерализация на енергийните пазари в страните членки. На практика обаче се наблюдават съществени различия в нивото на отваряне на пазарите. Някои страни са изпълнили само минималните законови изисквания, други (например пазарите във Великобритания, Швеция и Финландия) са напълно отворени. Ето защо:

- *Комисията предложи график за пълна либерализация на енергийния сектор до 2005 г.*
- *На настоящия етап страните членки договарят предложенията на Комисията за либерализация на вътрешния енергиен пазар. Във фокуса на тези предложения са общоприетите основни предпоставки за конкурентоспособни енергийни пазари: отделяне на преносните и разпределителните дейности от производството и снабдяването; регулиране достъпа на трети страни до мрежите и тръбопроводи-*

те и назначаване на независими регулатори.

- *Новият режим на телекомуникационни услуги трябва да повиши ефективността на пазара и да доведе до по-нататъшно намаляване на цените.*

За повече информация по проблемите на либерализацията на енергийния пазар в ЕС вж. http://europa.eu.int/comm/energy/index_en.html

Състояние в страните кандидатки

Някои от страните кандидатки постигнаха по-голям напредък в либерализацията на пазарите на телекомуникационни и комунални услуги от своите партньори от ЕС. Добър напредък е постигнат в сектора на телекомуникациите. Това е особено важно с оглед увеличаване достъпа до Интернет.

Постигнат е напредък и в либерализацията на енергийния пазар. Необходими са обаче още реформи, по-конкретно - въвеждане на мерки за насърчаване повишаването на енергийната ефективност.

В края на 1988 г. започна приватизацията на полския **телеком**-монополист TPSA, като беше продаден дял от 15 %, а други 15 % бяха разпределени сред служителите. През 2000 г. консорциум, ръководен от Франс Телеком, закупи дял от 35 % в TPSA. През 2001 г. той закупи нови 12 % и има опция за закупуване на още 2.5 % плюс една акция до края на 2002 г. Законът за телекомуникациите определя правила за таксите за свързка и независим регулатор - URT. Пазарите на градски и междуградски разговори бяха отворени за конкуренцията през 2002 г., а международният пазар ще бъде отворен през 2003 г. През юли 2001 г. беше ликвидиран монополът на TPSA върху междуградските разговори. Конкуренцията на няколко нови участници беше достатъчна за спечелване на 10 % дял от този пазар и доведе до спад на цените с около 20 % през следващите 3 месеца.

Реформата в унгарския **енергиен сектор** започна в края на 1995 г. Секторът беше реструктуриран и разделен на дружества за производство, продажби на едро (в това число внос и износ), пренос и разпределение. Шест производствени дружества бяха продадени на частния сектор заедно с шест разпределителни дружества. Държавата запази собствеността си върху монополиста в продажбите на едро и преноса MVM. (MVM притежава най-голямото единично производствено дружество - Атомната електроцентрала "Пакс", задоволяващо над 40 % от търсенето на електроенергия в Унгария, и една по-малка остаряла електроцентрала, работеща с въглища.) Беше създаден регулиращ орган. Унгария възприе за сектора "модела на един купувач", като на MVM беше предоставен монополът върху продажбата и покупката на електроенергия. Дружеството сключи с производителите дългосрочни договори, определящи плащането за капацитет, единичните цени на енергията и формулите за промяна на цените. Договорите предвиждат възможност за ежегоден преглед на нивото на договорения капацитет - то може да бъде увеличено или намалено в зависимост от търсенето

от страна на MVM. Плановете за по-нататъшна реформа включват цялостна приватизация на MVM и либерализация на разпределението и цените. Например от 2003 година се предвижда големите потребители да могат свободно да купуват енергия направо от производителите.

Либерализация на финансовите пазари

Създаването на истински единен пазар на финансови услуги е крайъгълен камък на по-общата икономическа реформа на ЕС. Един истински единен пазар на финансови услуги ще донесе полза за фирмите, като улесни привличането на средства, и за потребителите - като им предостави по-голям избор от продукти с конкурентни цени.

Европейските капиталови пазари са по-малко развити от тези в САЩ. Те трябва да се разширят и задълбочат в секторите продажба на едро и продажба на дребно. Има огромна разлика в цените на кредитните карти в отделните страни членки, а рисковият капитал на глава от населението в ЕС е едва една четвърт от този в САЩ.

Състояние в Европейския съюз

Напредъкът в осигуряването на единен пазар на финансови услуги е по-бавен от очакваното. Необходимо е да се работи за усъвършенстване начина, по който се изготвят законите за ценните книжа в ЕС, чрез по-голяма прозрачност, повече консултации и придържане към определени принципи. Трябва да се разработят индикатори за успех, измерващи напредъка в създаването на единен пазар. В Плана за действие в областта на финансовите услуги трябва да се наблегне повече на приоритетните мерки за намаляване себестойността на капитала.

Националните области на реформа включват: приватизация на банките, въвеждане на ефективна нормативна уредба на фалитите, укрепване на нормативната уредба на фондовите борси, подобряване предлагането на рисков капитал и усъвършенстване на пенсионните фондове и услуги. В процес на изпълнение са няколко инициативи:

- *План за действие в областта на финансовите услуги, който трябва да бъде изпълнен до 2005 г. В него е изложена програма от мерки за създаване на единен пазар на финансовите услуги в ЕС.*
- *План за действие в областта на рисковия капитал, в който е изложен пакет от реформи на ниво ЕС и на национално ниво конкретно за МСП и новосъздадени фирми.*
- *Комитетът Ламфалуси, отговарящ за нормативната уредба на европейските фондови пазари, предложи мерки за ускорено завършване на изграждането на единен пазар на финансовите услуги. Той предложи да се създаде комитет на страните членки, който да актуализира нормативната уредба, и комитет от регулатори, който да гарантира близостта на законодателния процес до пазарите и*

да запази последователен подход към ежедневно регулиране в рамките на ЕС. Тези два комитета бяха създадени.

- Европейският съвет от Лисабон възложи изготвянето на доклад за устойчивостта на пенсиите в ЕС.

Състояние в страните кандидатки

През последното десетилетие страните кандидатки извършиха много реформи на финансовите си пазари. Приватизацията на банките напредна бързо.

Банковото дело в Унгария е с висока степен на либерализация. Всички по-големи банки бяха приватизирани в началото на 90-те години на миналия век, с едно-две изключения. В резултат секторът става все по-конкурентоспособен, а маржовете постепенно падат. Очаква се допълнителна консолидация на този все още пренаситен с банки пазар. Обемът на банковите услуги за дребни клиенти и финансирането на МСП остават ограничени като част от общия обем на заемите, но нарастват ускорено в резултат от правителствените програми за насърчаване на тези сектори.

Въведоха се закони за повишаване сигурността и предсказуемостта на капиталовите пазари. Трябва обаче да се работи за гарантиране съответствието между административния капацитет и законодателните инициативи.

Естония укрепи **надзора на финансовите институции**, за да направи поведението им по-предвидимо. През май 2000 г. беше приет Закон за пазара на ценни книжа, с който се създава обединена агенция за наблюдение на банковото и застрахователното дело и ценните книжа. Законът за застрахователните дейности от 2000 година укрепи надзора (главно в небанковия сектор).

Опростяване на нормативната среда

Европейският съвет от Лисабон призова за разработване на “стратегия за по-нататъшни координирани действия за опростяване на нормативната среда ... както на национално ниво, така и на нивото на Общността” и за по-голяма прозрачност на нормативните актове. Лошата нормативна уредба е основна пречка за икономическия растеж. Всички европейски законодателни институции, 15-те страни членки на ЕС и страните кандидатки не трябва да забравят за деловата общност, когато въвеждат нови мерки. Те трябва да отчитат цената и предимствата на предложените нормативни актове, за да се сведе до минимум тежестта за бизнеса, като същевременно се гарантират останалите

цели. Консултациите с деловите среди и другите засегнати участници са ключов елемент за гарантиране, че необходимият нормативен акт не налага ненужни тежести за съответствие и е достатъчно прост, за да бъде разбран и прилаган. Трябва да се извърши преглед на нормативната уредба, за да се гарантира, че тя продължава да е необходима и е опростена в най-голяма степен.

Състояние в Европейския съюз

- *Европейският съвет приветства заключенията на Групата Манделкерн за по-добра нормативна уредба, като предложи в окончателния си доклад последователен подход за усъвършенстване на европейската нормативна среда.*
- *Следващата стъпка е изработване и публикуване на практически план за действие.*

Състояние в страните кандидатки

Много страни кандидатки постигнаха напредък във въвеждането на нови закони; сега фокусът трябва да бъде върху тяхното ефективно прилагане. При ограничените регулативни ресурси и поставената цел за силен икономически растеж страните кандидатки ще извлекат много по-голяма полза от една проста, но ефективна нормативна среда, отколкото сегашните членки на ЕС.

Новото **търговско законодателство** на *Полша*, което влезе в сила през януари 2001 г., е успешно постижение. С него значително се намалява броят на икономическите дейности, за които е необходим лиценз. Въвеждат се нови процедури за улесняване сливането и преобразуването на дружества.

Насърчаване на предприемачеството и развитието на МСП

МСП са ключов фактор за повишаване на производителността и създаване на нови работни места. Програмата за икономическа реформа е фокусирана върху усъвършенстване достъпа на МСП до средства и реформиране на нормативната среда с оглед подпомагане на ново-създадените фирми и МСП.

Състояние в Европейския съюз

На европейско ниво ключовите инструменти за улесняване на тази реформа са Европейската харта за МСП и Многогодишната програма за инициатива и предприемачество.

В тази област има редица успешни инициативи на национално ниво. Испания създаде "едно гише" за ускоряване регистрацията на фирми. Ирландия създаде Форум на дребния бизнес за осигуряване на проста и прозрачна нормативна уредба.

- *Европейската харта за МСП беше въведена през юни 2000 г. В нея се залага на практическата помощ за МСП и по-леките нормативни изисквания.*
- *Инициативата “Иновация 2000” (i2i) на Европейската Инвестиционна Банка разпредели първоначална сума от 12-15 млрд. евро под формата на заеми за срок от три години в подкрепа на Програмата от Лисабон. Основна цел на i2i е развитието на МСП и предприемачеството конкретно чрез разширяване дейностите по предоставяне на рисков капитал за насърчаване развитието на иновационни МСП. ЕИБ насочва средства за МСП и чрез глобални заеми за местни финансови посредници.*
- *Европейският инвестиционен фонд - специализираното звено на ЕИБ за рисков капитал, има потенциал за инвестиции в рисков капитал от над 3 млрд. евро до 2004 г. Той инвестира и в страни кандидати.*
- *Директивата относно просрочените плащания, приета през юни 2000 г., предоставя правна подкрепа на фирми, които имат вземания от други предприятия в ЕС.*

Състояние в страните кандидати

Секторът на МСП е основен двигател на растежа и източник на нови работни места в съвременната икономика. Законодателството на Общността подчертава необходимостта от стабилна административна, правна и нормативна рамка с оглед създаване на добра среда за МСП. Страните кандидати, много от които бяха свидетели на бурно нарастване на броя на МСП през последното десетилетие, могат да помогнат за създаване на по-широк европейски пазар, благоприятен за малките предприятия.

Словакия постигна успех в решаването на проблема с ограниченото предлагане на **рисков капитал за МСП**. Програмата за предоставяне на кредити за подпомагане на Националната агенция за развитие на малките и средните предприятия представлява оборотен фонд, създаден с цел улесняване изпълнението на бизнес планове. Програмата за микрокредитиране на Агенцията помага на предприемачите с до десет наети да получат необходимите средства за създаване на нови дейности.

Насърчаване на конкуренцията и намаляване нивото на държавните помощи

Програмата от Лисабон поставя ударение върху намаляване общите нива на държавна помощ и пренасочване на помощта от подкрепата на един сектор към по-хоризонтални цели на политиката (например

подпомагане на МСП, развойната дейност или опазването на околната среда). Европейският съвет от Стокхолм допълнително укрепил този ангажимент, като определил 2003 г. за краен срок за намаляване на помощта като част от БВП.

Състояние в Европейския съюз

През последните години се наблюдава значителен спад в нивата на помощите в 15-те страни от ЕС, но техният обем все още надвишава 1 % от БВП на ЕС. Налице са сериозни различия между отделните страни членки: на три от тях се падат три четвърти от общата помощ за производството.

- *Комисията и страните членки извършват преглед на държавната помощ с оглед определянето на допълнителния принос на всяка страна членка в рамките на нейните компетенции за подобряване напредъка към икономическа реформа.*

Състояние в страните кандидатки

Много от ключовите области в този раздел на Програмата за икономическа реформа са включени в законодателството на Общността. Създаването на бюра за държавна помощ; пълната инвентаризация и стриктното прилагане на правилата за нейното предоставяне са изключително важни мерки за контрол на държавната помощ. Като прилагат тези мерки и осъществяват постоянен мониторинг и оценка на ефективността, страните кандидатки със сигурност ще бъдат в крак с усилията на страните членки в тази област.

В Чехия **държавната помощ** е подкрепена със Закон за държавната помощ, който се администрира от Службата за защита на икономическата конкуренция. Тя публикува серия от Методически инструкции (указания), в които се разяснява законодателството на Общността в различните области на контрол на държавната помощ в интерес на прозрачността и ефективността. Службата води и отчет на всички мерки за помощ, валидни в Чешката република. Комисията разглежда последния случай с държавна помощ за "Шкода" като добър пример за успешно сътрудничество между Комисията и Чешката република.

2. Иновации

Подпомагането на предприемачеството и иновациите е жизнено важно за поддържане ръста на производителността. Както 15-те страни членки на ЕС, така и страните кандидатки имат изследователи от световна класа, но изостават в иновирането в сравнение със САЩ. Като причини за това се посочват неефективното разпространение на фундаментални изследвания и по-малкият обем инвестиции в научно-изследователска и развойна дейност от страна на частния сектор. Комисията проучва пречките за успеха на развойната дейност в ЕС. Жизнено важно е ЕС да не изостава от постиженията в информационната революция и предприятията и потребителите да бъдат в състояние да оценяват и използват новите технологии. На този етап се извършват реформи за премахване пречките пред иновациите и създаване на благоприятна среда за нови идеи, способстваща за превръщането им в продаваеми продукти.

Премахване на бариерите пред иновациите

Програмата за икономическа реформа включва опростяване на законите, касаещи интелектуалната собственост и патентните като приоритетни сфери за реформа. Ключово значение имат и мерките за премахване на пречките пред мобилността на изследователите в Европа. Европа изостава от САЩ в областта на биотехнологиите. С оглед решаването на проблема се подготвя специфичен за сектора план за действие.

Състояние в Европейския съюз

На ниво ЕС продължава работата по улесняване осигуряването на защитата на интелектуалната собственост чрез патент на Общността. Развитието на сътрудничеството в нейните рамки и насърчаването на реформите на национално ниво има ключово значение за премахването на бариерите пред иновациите. В тази връзка се работи за разработване на механизми за насърчаване изграждането на мрежи между изследователски програми на национално ниво и на ниво ЕС.

Правителствата в ЕС усъвършенстват средата за бизнес и научно-изследователска и развойна дейност и стимулират дружествата за тази цел и новосъздадените високотехнологични фирми. Националните реформи включват въвеждане на данъчни кредити за научно-изследователска и развойна дейност, усъвършенстване достъпа до рисков капитал и улесняване достъпа до подпомагане от ЕИБ.

- *Работи се по въвеждането на патент на Общността. Сегашната система на патентоване в ЕС е бавна и скъпа. Необходими са средно 46 месеца (или три пъти повече, отколкото в САЩ) за издаване*

на патент за всички 15 страни от ЕС. Патентът на Общността трябва да премахне този конкурентен недостатък.

- ЕС разработи стратегия за мобилност в рамките на Европейската изследователска зона, основана на работата по пета рамкова програма.
- В началото на 2002 г. на Съвета на ЕКОФИН трябваше да бъде представен подробен доклад за бариерите пред иновациите и начините за тяхното преодоляване от националните правителства и ЕС.
- Комисията подготвя План за действие в областта на биологическите науки и биотехнологиите.
- Изготвена е карта за оценка на иновациите в ЕС на база на 17 различни показатели с оглед очертаването на предимствата и недостатъците на иновационната среда в 15-те страни от ЕС. Тя трябва да стане отправна точка за политически инициативи в тази област.

За информация на:

<http://www.cordis.lu/innovation-smes/scoreboard/home.html>

Състояние в страните кандидатки

Намаляването на регулативната тежест е първата стъпка от реформите за насърчаване на иновациите. При тромава регулация останалите инициативи в областта на иновациите няма да доведат до никакви резултати. Една от приоритетните области е повишаването на относително ниския коефициент на изобретателност (т.е. брой патенти на глава от населението) в страните кандидатки. Работата на 15-те страни от ЕС по усъвършенстване на връзките между университетите и производството е от особено значение за страните кандидатки предвид тяхната стабилна база за академични изследвания.

Ускореното развитие на **висшето образование** в Словения доведе до нарастване на капиталовложенията до средните нива за ОИСР. Правителството ѝ използва стабилната академична база за създаване на механизми за улесняване на сътрудничеството между университетите и промишлеността. Фокусът е по-конкретно върху технологиите с активно усвояване на знания.

Страните кандидатки ще бъдат пълноправни участници в шестата Рамкова програма на ЕС за научно-изследователска и развойна дейност. Целта на тази програма е да допринесе за създаването на Европейска изследователска зона и концентриране на подкрепата върху ограничен брой ключови технологии с изключително значение за конкурентоспособността на ЕС, която е в центъра на Програмата от Лисабон.

Създаване на информационно общество за всички

Достъпният, евтин и ефективен Интернет придобива все по-голямо значение за конкурентоспособността на Европа. Ефективното използване на Интернет и други технологии оказва непосредствено въздействие върху темповете на растеж в САЩ. Европа започва да отделя първостепенно внимание на тези умения, водена не на последно място от някои страни кандидатки. Правителствата трябва да осигурят създаването на регулативна рамка за подкрепа на конкурентноспособния достъп до комуникации и ползване на Интернет на приемливи цени.

Състояние в Европейския съюз

Целите на *Програмата за информационни технологии от Лисабон* са материализирани в *Плана за действие "Електронна Европа 2002"*: изграждане на достъп до по-евтин и по-бърз Интернет, стимулиране ползването на Интернет и инвестиране в хора и ИТ умения. Планът за действие поставя конкретни задачи, които трябва да бъдат изпълнени от частния сектор, Комисията и страните членки с оглед създаване на "Информационно общество за всички" до края на 2002 г. В него са включени поставените на Срещата на върха в Лисабон задачи за по-голяма конкуренция в локалните мрежи за достъп до комуникации; достъп до Интернет за всички училища; обучение на учителите в мултимедийни умения; съгласуване на законодателството на ЕС с оглед създаване на единен пазар за електронна търговия; електронен достъп до най-важната публична информация и услуги. Останалите мерки включват: засилване участието на инвалидите в информационното общество; насърчаване на индустрията да произвежда мултимедийни приложения и съдържание; стимулиране използването на Интернет в други области с бавни темпове на инвестиции от страна на частния сектор (например транспорт и здравеопазване).

- *Планът за действие "Електронна Европа 2002" от юни 2000 г., приет във Фейра, определи серия от крайни срокове за развитие на хората и ИТ уменията чрез изграждане на достъп до по-евтин и по-бърз Интернет и стимулиране на използването му.*
- *В Лисабон беше съгласувано осигуряването на достъп до Интернет за всички училища до 2001 г.*
- *Основната рамка за създаване на единен пазар за електронна търговия също беше съгласувана през 2000 г. Тя включва нови мерки за безопасност на пазаруващите по Интернет.*
- *Директивата относно дистанционните продажби има за цел улесняване и увеличаване покупките по Интернет.*
- *За търговци и потребители по Интернет е създадена нова съкратена процедура за решаване на спорове, при която предприятията избягват съда.*

Състояние в страните кандидатки

През 2001 г. страните кандидатки стартираха инициативата “Електронна Европа+”. Това е ангажимент за разработване на стратегии за информационно общество във всяка страна като основа за ускоряване на реформата и модернизацията на техните икономики. Тя възпроизвежда *Плана за действие “Електронна Европа”* на ЕС със съответните допълнения и изменения на целите и графика с оглед отразяване на икономическото и социалното положение в страните кандидатки. Инициативата “Електронна Европа+” интегрира кандидатките в съответната част от *Плана за икономическа реформа от Лисабон* и се бори с риска от дигитална пропаст между старите и новите членове.

“Електронна Европа+” включва допълнителна “Цел Нула”, която се състои в пренасяне и използване на всички части от законодателството на Общността, свързани с информационното общество. При такава база за конкурентоспособни телекомуникации и доверие в електронната търговия страните кандидатки могат на един ранен етап да извлекат ползи от пренасянето на дейността в останалите области на стратегията за развитие изграждането и използването на Интернет. Страните кандидатки се спряха на обща дата - края на 2003 г. - за изпълнение на задачите на инициативата “Електронна Европа+”.

За повече информация

http://europa.eu.int/information_society/international/candidate_countries/index_en.htm

Словения е лидер в **електронното правителство**. Правителството на страната постигна голям напредък в безбумажното управление. Министрите могат да получават и-мейли директно от длъжностни лица или държавни служители чрез система за безопасни комуникации. Тази система улеснява проследяването на документите, тъй като регистрира времето на получаване и дали документът е отворен. Много от заседанията на словенския кабинет се провеждат он-лайн. Това е ясна предпоставка за прозрачност и отчетност. Министрите могат да гласуват по различни въпроси само с натискане на едно копче. Наскоро беше назначен министър на информационното общество със задача да насърчава по-широкото използване на електронните комуникации в обществото с оглед обезпечаване предимствата на ИТ за цялата страна.

Жизнено важно е Европа да запази търговското си предимство в области, като мобилните комуникации, в които тя е технологичен лидер.

Чешкият пазар на мобилни телекомуникации е един от най-динамичните в Европа. След въвеждането на цифровите клетъчни услуги през 1996 г. размерът на този пазар се увеличава почти двойно всяка година. Чешката република има едни от най-високите темпове на промишлеността на мобилните услуги в Централна и Източна Европа. По прогнозни данни на анализаторите в края на 2001 г. 65 % от хората в Чешката република притежават мобилни телефони.

3. Заетост

Ефективните и отворени пазари на труда са не по-малко важни за Съюза от ефективните и отворени пазари на стоки и услуги. Поставените в Лисабон високи стратегически цели са насочени към осигуряване на повече и по-добри работни места и по-голяма гъвкавост на работната сила.

Създаване на повече и по-добри работни места

Лисабон постави амбициозната задача до 2010 г. да се постигне общ процент на заетост от 70 % и да се увеличи заетостта на жените до 60 %. *Насоките в сферата на заетостта* в рамките на Люксембургския процес са ефективен инструмент за координация на активните политики в областта на пазара на труда в цяла Европа. На базата на общи насоки и оценка въз основа на съгласувани индикатори всяка страна членка представя и изпълнява *Национален план за действие*. Тези планове се основават на четири стълба: възможност за устройване на работа, предприемачество, приспособимост и равнопоставяне на половете. Социалните партньори бяха призовани да вземат по-активно участие в разработването и изпълнението на Насоките.

Състояние в Европейския съюз

Комисията, както и някои от страните членки вече въведоха редица политики за увеличаване нивата на заетостта. Финландия въведе пакет от мерки за стимулиране на активността в третата възраст, в това число и програми за преквалификация. *Новият договор за младите хора* в Обединеното кралство включва персонален съветник, субсидии за заплати, стаж и професионално обучение. Швеция въведе програма за усилено търсене на работа, насочена към подпомагане на хората, които срещат истински трудности при намирането на работа.

- *Комисията създава европейска база от данни за работни места и обучение.*
- *Създадена е оперативна група по висококвалифицираните дейности и мобилността за идентифициране на основните двигатели и характеристики на новите европейски пазари на труда с конкретна насоченост върху висококвалифицираните дейности. Тя представи отчет на заседанието на Съвета в Барселона през пролетта на 2002 г. и предложи комплект от политически инициативи за гарантиране отвореността на тези пазари.*
- *На Съвета в Лаекен бяха представени индикатори за качество в работата.*

Състояние в страните кандидатки

Тези политики са особено важни за страните кандидатки. При подготовката за присъединяване разработването на национални планове за действие в сферата на заетостта, съвместими с четирите стълба на ЕС, може да помогне на страните кандидатки в определянето и контрола на механизми за изпълнение на техните национални политики по заетостта и човешките ресурси. Създаването на повече и по-добри работни места е ключово за ускоряване на икономическия растеж и повишаване на жизнения стандарт в страните кандидатки.

През 2001 г. *българското правителство* пое ангажимент за прилагане на серия от **политики в сферата на пазара на труда**, насочени към смекчаване на последствията от преустройството на този пазар. Те включваха промени в Кодекса на труда и специални програми за бюджетно финансиране на райони с висок процент на безработица.

Фокус върху образованието и обучението

Квалификацията е изключително важна за заетостта и високата производителност. Усъвършенстването на основните умения, в частност: свързаните с информационните технологии, е висш приоритет за превръщането на Европа в най-конкурентоспособната и динамична икономика в света, основана на знанието. Политиките за ефективно образование, обучение и усвояване на знания през целия живот имат фундаментално значение за постигането на тази цел и за преодоляването на сегашния недостиг при наемането на научно-технически кадри.

Състояние в Европейския съюз

- *В Лисабон беше постигнато съгласие за възнаграждаване на фирмите, които инвестират в обучение, увеличаване на инвестициите на глава от населението в човешки ресурси и създаване на еталонна разпоредба за усвояване на знания през целия живот.*
- *Съветът в Барселона обсъди подробна работна програма за изпълнението на редица цели в областта на образованието и обучението, в частност: популяризиране на научно-техническите дисциплини сред младите хора, особено сред жените, и осигуряване на необходимия брой учители с подходяща квалификация.*

Състояние в страните кандидатки

Обучението и образованието са изключително важни за изграждането на база от умения, а оттам - и за производителността в страните кандидатки. Развитието на системите за образование и обучение в тях през следващите десет години ще бъде от първостепенно значение за повишаването на производителността и за ефективната им работа в ЕС.

4. Модернизация на Европейския социален модел

Една от централните цели на модернизацията на европейския социален модел е стимулирането на по-голямото социално сближаване. Това може да бъде постигнато чрез модернизация на социалната защита, усъвършенстване на социалната интеграция и изпълнение на целите във връзка със заетостта. Системите за социална защита трябва да се адаптират към нуждите на променящото се общество с оглед подпомагане програмата за заетост и осигуряване на дългосрочна устойчивост на пенсионните системи предвид перспективата за застаряване на населението. Ефективната социална защита може да увеличи производителността. Социалната изолация може да бъде тежко финансово бреме за икономиката и да има висока социална цена. Борбата с бедността и социалната изолация е изключително важна за повишаване на производителността и конкурентоспособността. Ето защо в Лисабон правителствата се ангажираха да предприемат решителни мерки за премахване на бедността до 2010 г.

- *Беше създаден нов Комитет за социална защита, включващ висши служители от 15-те страни членки на ЕС, чиято първостепенна задача беше да утвърди отворения метод на координация в областта на социалната изолация и пенсиите. Комитетът ще търси начини за включване на страните кандидатки. Той изготви няколко доклада за дългосрочната устойчивост на пенсиите на база на материалите от Европейските съвети от Стокхолм и от Гьотеборг.*
- *Предвижда се страните членки да подготвят доклади за националните стратегии въз основа на общите цели в сферата на пенсионните системи. Тези доклади ще бъдат анализирани в Съвместен доклад за пенсиите на Комисията и Съвета, който да бъде представен на заседанието на Съвета през пролетта на 2003 г.*
- *На европейско ниво работата в сферата на борбата със социалната изолация се води посредством отворен метод на координация. Страните членки разработват собствени политики въз основа на целите на ниво ЕС, някои съгласувани индикатори и Съвместен доклад за социалното интегриране. Този доклад от своя страна се основава в голяма степен на националните планове за действие, представени от всяка страна членка.*
- *Разработена е Програма за действие за борба със социалната изолация, съдържаща някои основополагащи условия за участниците в борбата с изолацията, в това число и в страните кандидатки.*
- *Основните събития през 2002 - 2003 г. включват разработване на допълнителни съгласувани индикатори в изпълнение на Програмата за действие в областта на борбата със социалната изолация,*

които да намерят място при следващото разработване на национални планове за действие (2003 г.)

За повече информация за Националните планове за действие на страните членки по проблемите на социалното изключване вж.:
http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/soc-incl/index_en.htm

За повече информация по проблемите на социалната защита в ЕС вж.:
<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/s02206.htm>

Състояние в страните кандидатки

Страните кандидатки демонстрират напредък в реформата на своите системи за социално осигуряване.

На 1 януари 1999 г. Полша стартира новата си **система за пенсии** за прослужено време и старост. Работниците правят вноски по свои собствени сметки, а не в общ фонд (както беше преди реформата). При пенсиониране постъпленията се трансформират в годишна рента. Системата е устроена в рамките на нова структура от три стълба. Първият е задължителен и осигурява пенсия на база направените от пенсионера вноски, индексирани спрямо ръста на заплатите и средната продължителност на живота. Той се подпомага от Демографския резервен фонд, създаден за балансиране на колебанията в доходите. Вторият стълб е задължителен за всички, родени след 1969 г., но не и за онези, родени преди тази година. При него се инвестира в избрани от лицето акционерни пенсионни фондове. Третият стълб е доброволен и включва животозастрахователни и други фондове.

ПОВИШАВАНЕТО НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА

Д-р Анелия Дамянова,
Главен експерт, Център за икономическо развитие

На срещата на високо равнище на правителствените и държавните ръководители на страните от Европейския съюз през март 2000 г. в Лисабон беше обявено намерението през 2010 г. Европа да се превърне в най-динамичната и конкурентоспособна икономика, основана върху познанието.

Основните области на интервенция за постигане на тази цел са няколко: стимулиране на конкуренцията и предприемачеството; насърчаване на иновациите; осигуряване на по-висока заетост /поставя се акцент и върху образованието и повишаването на квалификацията на човешките ресурси/; модернизиране на европейския социален модел.

Очаква се положителните промени в тези области да доведат до повишаване на производителността в европейските страни. Това неминуемо би довело до по-висока конкурентоспособност на тези държави в международен план. Проблемите, очертани в Лисабон, засягат както страните членки на съюза, така и в още по-голяма степен – държавите, кандидатки за пълноправно членство, каквато е и България.

Въпросът за повишаването на конкурентоспособността на българската икономика е особено актуален в контекста на решенията от Лисабон. Центърът за икономическо развитие (ЦИР) работи вече пета година по тази тема. Целта на настоящата разработка е да се направи кратък анализ на конкурентните позиции на българската икономика, като се използват коментари и материали на различни международни институции, както и разработки на ЦИР. Този анализ не е изчерпателен, но се надяваме да даде отговор на някои от въпросите, повдигнати и в Стратегията от Лисабон.

Конкурентоспособността е синтетична категория, в която рефлекти-

рат резултатите от цялостната икономическа политика. Разгледана в най-широк смисъл, конкурентността характеризира способността на нациите да постигат висока производителност, която се основава на иновативен подход към човешките ресурси, капитала и физическите активи. Нарастването на конкурентоспособността води до увеличаване на реалните доходи и жизнения стандарт. Той се определя от производителността, измерена чрез стойността на стоките и услугите, произведени от единица национален човешки, капиталов или естествен ресурс. Оттук произтича и основният проблем за постигане на растеж – как да се накарат човешкият труд, капиталът и естествените ресурси да произвеждат по-голяма стойност.

Националната производителност зависи от производителността на компаниите в страната. Една национална икономика не може да бъде конкурентна, без да са конкурентни фирмите, които оперират в нея. Зрелостта и качествата на компаниите изискват по-квалифицирани хора, по-добра информираност, по-модерна инфраструктура, по-интензивна конкуренция.

В страни като България, ако усилията продължат да бъдат насочвани единствено към поддържане на макроикономическа стабилност, ще настъпят разочарования, които ще бъдат свързани с липсата на икономически растеж. Стабилната политическа и макроикономическа среда създават потенциал за просперитет. Ако се разчита само на макроикономическа и финансова стабилност, без фирмите да бъдат стимулирани да подобряват своите стратегии, ще се създаде илюзия за прогрес, но не и действителен прогрес. В условията на глоболизиращи се пазари и премахване на бариерите в търговията без промени в поведението на компаниите пазарните им позиции отслабват бързо. Разочароващите резултати от дейността са в основата на противопоставянето на глобализацията. Необходимо е да се осигурят условия на микроиво, за да могат фирмите да произвеждат стоки и услуги с по-голяма стойност като използват продуктивни методи.

В този смисъл въпросът за конкурентоспособността на България стои с изключителна острота в момента. Пренебрегването на националната и фирмената конкурентоспособност би било неадекватна реакция на съвременните промени в света. Развитието и поддържането на иновативна и конкурентна икономика се нуждае от ясна рамка, която е в състояние да оперира във взаимодействие и синхрон с другите национални системи. В тези условия особено важен е въпросът каква ще бъде ролята на държавата. Става дума за правната рамка, административния капацитет, институциите, регулиращите механизми от гледна точка на тяхното влияние върху практиката и бизнес стратегиите. Съществува пряка връзка между държавната политика и качеството

на конкурентната среда, която влияе върху стратегическия избор на фирмите чрез набора от механизми и инструменти на разположение на предприемачите. Колкото повече и по-добре се анализират решенията на отделните индивиди къде и как да се конкурират, толкова по-добре ще се разбере и анализира въздействието на държавната политика върху конкурентоспособността.

Ролята на правителството е да създава действена основа за формиране на конкурентни предприятия. Реформите сами по себе си са необходимо, но не и достатъчно условие за възникването им. Другите важни предпоставки за повишаване на конкурентността на отделните компании са: наличието на производствени фактори; свързаните производства; търсенето и предлагането; подходящата и качествена бизнес стратегия, обединяваща всички изброени дотук елементи. Тези фактори въздействат върху отделните компании и до голяма степен определят техните приоритети, стратегически избор и поведение.

Основни предизвикателства пред българската икономика

Основните предизвикателства, пред които е изправена българската икономика, са:

- *Протичащите процеси на либерализация и глобализация; необходимостта от успешно участие в международните мрежи от производства; динамичното развитие на икономиките на познанието.*
- *Необходимостта от постигане на устойчив растеж за повишаване на жизнения стандарт и успешно присъединяване към ЕС.*

1. Глобалният контекст на проблема

През последните години настъпват сериозни промени в международната среда, свързани с либерализация на търговията и глобализация на пазарите. Те водят до намаляване на значението на сравнителните предимства от по-нисък порядък - евтина работна ръка, относително евтина електроенергия, наличие на суровини и материали. Все по-голямо значение придобиват предимствата от по-висок ранг – способността на страните да развиват високотехнологични производства, да произвеждат и изнасят стоки с по-висока степен на преработка и съдържание на интелектуален компонент. Тези производства са потенциално конкурентни и могат да окажат сериозно въздействие върху цялостното реструктуриране на икономиката. Това е особено актуално за България в момент, когато се търсят източници на растеж.

В съвременните условия все по-активно се развиват икономики, основани на познанието /knowledge based economy/. Увеличаването на инвестициите за научно-изследователска дейност е основният механизъм за превръщането на развитите държави в такива икономики. Те са изградени непосредствено върху производство, дистрибуция и използване на знания и информация. Появява се новата икономическа парадигма: информацията и въвеждането на производства, основани изцяло върху познанието, стават ключови, решаващи за икономическото развитие.

Появата и бързият разцвет на нови индустрии и замяната на отмиращи отрасли с нови характеризира в най-висока степен динамиката на съвременното икономическо развитие. Би било недалновидно да се подценява този аспект от глобалното развитие, още повече че България има потенциал в това отношение.

За икономиките, основани на познанието и иновациите, са характерни няколко основни момента:

- ***Увеличаване на разходите за научно-изследователска дейност.*** (например в страните от ОИСР инвестициите в такава дейност,

софтуер, образование представляват 8 % от БВП на тези държави. Това е цифра, близка до инвестициите във физическо оборудване. Най-висок е този дял в скандинавските страни и Франция - 9-10 %).

- **Инвестиции на значителни средства в телекомуникации, хардуер и софтуер** (страните от ОИСР отделят около 7 % от БВП за тази цел. Някои държави от Централна Европа увеличават с високи темпове разходите в тази посока – например в Полша годишният ръст на такива разходи достига 6 %).
- **Интернет се превръща в основен двигател на информационните и комуникационните технологии** (най-напреднали в това отношение са Скандинавските страни, САЩ и Канада. Разходите за Интернет услуги през последните години намаляват чувствително в резултат на нарастващата конкуренция в тази сфера. Същевременно обаче те остават твърде високи, което е причина за по-слабото им използване в страните от Централна Европа – Чехия, Полша, Австрия. Броят на Интернет сървърите на 100 000 души е най-висок в английски говорещите страни и скандинавските държави, а най-нисък - в страните от Централна Европа).
- **Интензивно сътрудничество между изследователските институти, университетите и фирмите** (в страните от ОИСР бизнесът осигурява финансиране за 6 % от университетските проучвания и 3 % от правителствените изследвания).
- **Динамично развитие на електронното общество.**
- **Икономиките, основани върху знанията изискват нови умения и компетентност.** Това означава, че **качеството на човешките ресурси се превръща във втори по значение фактор след създаването и разпространението на технологии.**

Глобализацията, нарастващата конкуренция и бързите технологични въвеждания непрекъснато променят средата, в която действат фирмите. Те оказват натиск върху тях да се адаптират, но и да създават нови условия за растеж и ефективност. Правителствата от своя страна трябва да положат усилия да се максимизират тези възможности, да се увеличат заетостта и жизненият стандарт, да се подобри качеството на обществените услуги.

2. Необходимостта от висок и устойчив икономически растеж за повишаване на жизнения стандарт и успешно присъединяване на България към ЕС

В теоретичен план са идентифицирани три етапа на икономическо развитие от гледна точка на възможностите за растеж:

- **Ресурсно обусловен етап** (растежът се генерира от първичните

фактори за по-висока производителност: земя, евтина работна сила, съответно производство на стоки с по-ниска добавена стойност. Този модел е в основата на растежа в страните с ниски доходи).

- **Инвестиционно ориентиран етап** (растежът се създава, наред с другите фактори, чрез технологично развитие, основано на абсорбиране и внедряване на нови технологии отвън. На този етап се намират повечето от страните със среден доход).
- **Иновационно ориентиран етап** (характеризира потенциала на страните сами да генерират нови технологии, продукти и процеси. Растежът в тези страни се обуславя от развитието на познанието и бързото създаване на нови технологии. Този етап е характерен за високо развитите държави).

Факторите, които имат приоритет, са различни в различните страни. В повечето държави с ниски доходи проблемът е да се накарат първичните фактори да работят добре. С развитието се поставя въпросът, как да се включат страните в международните “мрежи” чрез привличане на достатъчно чужди инвестиции, които са проводник на нови технологии отвън. На третия етап на развитие въпросът е, как страните сами да генерират новости и технологии.

Проблемите за повечето държави са свързани с това как да се осъществи плавно и последователно прилагане на стратегии за преминаване през различните етапи. Не е достатъчно да се осигури само макроикономическа стабилност. Необходимо е и “надграждане” - създаване на връзки и взаимодействия между качество на държавно управление, социален капитал, развитие на научния потенциал, сътрудничество между фирмите и т.н. Липсата на подобрения във всяка сфера или на всеки етап би довело до трудности.

На по-ниско ниво на развитие задължение на държавата е да създава политическа и макроикономическа стабилност, развити пазарни отношения. Това са абсолютно необходими условия за “добра работа” на първичните фактори. Фирмите на този етап се конкурират чрез цената и имат по-ограничена роля във веригата на създаване на стойност. Съсредоточават се върху добив на ресурси, трудоемки производства и сглобяване на изделия. Този вид икономики са особено чувствителни към промените в международната конюнктура.

На следващ етап е необходимо да се отдаде приоритет на създаването на условия за привличане на местни и чужди инвестиции. Този процес изисква подобряване на инфраструктурата и комуникациите, изработването на регулаторни режими с цел по-пълно приобщаване към международните производствени системи и т.н.

Най-трудно се осъществява преходът от инвестиционно към иновационно ориентиран етап на развитие. Тук се очертава пряката роля на държавата за стимулиране на иновации чрез публични и частни инвестиции в наука и изследвания, по-добро образование, облекчения за започване на нов бизнес, за нови високотехнологични фирми.

Някои специфични фактори за растеж и повишаване на конкурентоспособността в страните в преход

Повече от десет години след началото на прехода страните от Централна и Източна Европа не успяват да постигнат висок икономически растеж, който да им позволи бързо доближаване и конвергенция със страните от Западна Европа. За постигането на подобна цел е нужен устойчив растеж от 5-6 %. Само няколко страни са достигнали такова равнище, при това неустойчиво.

Експерти от Харвардския институт за международно развитие и Световния икономически форум очертават в свой анализ някои специфични фактори за растеж в бившите социалистически страни. За държавите, в които се осъществяват дълбоки структурни промени, източниците на растеж са по-различни от тези в останалите страни. Анализът показва, че постигането му в значителна степен зависи от **растежа в нови предприятия и нови сектори**. Той се влияе от фактори, които стимулират ефективното отмиране на стари сектори и ресурсен трансфер към нови такива. Условиата за започване на нов бизнес (административни, финансови), правните регулации (съдебна система и закони) са имали решаващо значение за растежа през първите 10 години от прехода. Може да се очаква, че и в бъдеще тези фактори ще играят съществена роля. По тази причина е необходимо да се направи анализ именно на тези елементи на бизнес средата в България.

Според екипа на Форума най-важната, фундаментална цел за страните в преход е постигане на растеж чрез пренасочване на икономически ресурси към нови сектори и индустрии. Причината за това е ликвидирането на социалистическия пазар, който поемаше продукцията на старите сектори. Това означава, че растежът трябва да дойде от създаването на предприятия в нови сектори на икономиката. За да се постигне траен, устойчив и бърз растеж, са необходими ефективни структурни промени. В страните в преход те характеризират способността на икономиките им да придвижват ресурси от стари към нови дейности. Например трансферът на работна ръка от държавния сектор към частния в повечето страни е значителен, същевременно обаче трансферът на капитал остава ограничен. По-голямата част от капитала се придвижва в резултат на приватизация.

Започването на нов бизнес е пряко свързано с административните и финансовите аспекти на проблема. Финансовата система е свързана пряко с този процес, тъй като осигурява кредити за започване на нов

бизнес, а съдебната система осигурява ефективна защита на собствеността, ясни правила за регулиране на фалити, спазване на договорни задължения. Това е изключително важно за новите предприятия.

Технологичният потенциал – основа за висока конкурентоспособност

По мнение на експертите започването на нов бизнес в съчетание с иновативния капацитет определя жизнеспособността на компаниите и икономиките в съвременните условия. Технологичното развитие се осъществява най-общо по два начина - чрез създаване (генериране) на нови технологии и чрез абсорбиране и внедряване на такива технологии отвън (от чужбина). То може да се измери с помощта на множество индикатори, най-важни от които са патентоването на нови продукти, процеси и технологии, и броя на обучаващите се във висши учебни заведения.

Най-силни в това отношение са САЩ, Канада, страните от Западна Европа, Япония, Корея, Сингапур и т.н. В тези страни живее 15 % от световното население, но те притежават 99 % от патентите, издадени за нови продукти и технологии. Както беше отбелязано по-горе, те осъществяват третия, най-висш етап на развитие в съвременния свят – иновационно ориентирания. Останалите държави трябва да внасят технологии и продукти, т.е. те трябва да изградят потенциал за трансфер на технологии. Показателно е, че най-голям растеж постигат страните, които успяват да привлекат значителни чуждестранни инвестиции от мултинационални компании в иновативни сектори. Инвестициите са свързани с приток на нови технологии и продукти, капитал, управленски умения, добър мениджмънт. Примери за такива страни са Китай, Ирландия, а от централноевропейските – Полша, Унгария и Словения.

Къде е България?

Изследванията на ЦИР, подкрепени и от анализи в международни източници, показват, че България има сравнително добри позиции по отношение на **иновативния потенциал**. Ако той бъде използван разумно и целенасочено, може да се превърне в “основен коз” за повишаване капацитета на страната и най-вече - на отделните компании, за справяне с конкурентния натиск на пазарните сили в ЕС. В подкрепа на това твърдение може да се посочат някои количествени индикатори с добри стойности:

- *Брой на регистрирани патенти на 1 млн. души (спрямо населението на България) в Американското патентно ведомство - 2.4. Това е показател, по който България е на 25-то място сред 80 страни, включени в последния доклад на Световния икономически форум “Global Competitiveness Report 2002-2003”, и изпреварва Чехия, Естония, Литва, Латвия и др.*

- *Процент на завършилите средно образование, които продължават обучението си във висши учебни заведения – 42.6 %. По този показател България изпреварва Унгария Чехия и дори Япония и Израел.*
- *Качество на обучение в областта на точните науки – България заема 17-то място сред 80-те страни, включени в Доклада, и изпреварва дори такива високо развити държави, като Германия.*
- *Квалификация на научно-изследователските кадри – България отново заема 17-то място сред 80 страни.*
- *Брой на Интернет потребители на 10 000 души - със 746 потребители България се нарежда на 42-ро място пред Латвия, Румъния и Русия.*
- *Брой на Интернет хостове на 10 000 души - на първо място са САЩ с 3714, а България е на 45-то място с 33.2. Добри позиции по този показател имат скандинавските страни - Финландия, Норвегия, Исландия.*
- *Брой на телефонни линии на 100 души - България има сравнително добри постижения. Тя е 32-ра с 35.9 и е пред Естония, Литва, Латвия, Полша и Словакия.*

Основен извод за България

България има иновационни ресурси (сред страните кандидатки за членство в ЕС, най-големи са тези ресурси в Словения и Унгария), но не провежда достатъчно активна политика по отношение на трансфер на нови технологии от чужбина, както правят това Полша и Унгария. Използването на съвременни информационни технологии до голяма степен е резултат от личната инициатива на бизнесмените, като все още липсват достатъчно желание, разбиране и нагласа, както и финансови ресурси за по-широко прилагане на такива технологии.

Необходима е активна политика за стимулиране на компаниите да бъдат иновативни. Според Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) препоръките към държавната политика за развитие на икономика, основана на познанието и технологиите, може да бъдат съсредоточени в няколко области:

- *Развитие и реформа на научната база.*
- *Подобряване на ефективността на стимулите за научно-изследователска и развойна дейност (НИРД).*
- *Осигуряване на растеж за иновационни фирми.*
- *Изграждане на ясни рамки за формулиране и осъществяване на научна и технологична политика.*
- *Стимулиране разпространението на технологиите и насърчаване на връзките и сътрудничеството между университетите и предприятията.*

Това са отправни точки при формулирането на политиката в науката и технологиите. В управленската програма на българското правителство се посочва, че основна цел в тази област е: **науката - приоритет в полза на икономиката**.

Това предполага:

- Създаване на конкурентоспособни научни продукти - основа за развитие на икономика, базирана на познанието.
- Насърчаване на връзката наука-образование-икономика-общество.
- Поетапно повишаване на финансовата подкрепа за науката.
- По-нататъшно развитие и оптимизиране на научната и технологичната инфраструктура на базата на усъвършенствано законодателство.
- Утвърждаване на конкурсното програмно и проектно финансиране на научни изследвания.
- Развитие и усъвършенстване на националните структури, които да осигурят пълноценно участие в европейските програми, и т.н.

Микроикономически аспекти на конкурентоспособността

Повдигнатите по-горе въпроси са свързани със създаването на условия за ефективно функциониране на институциите на пазарното стопанство (т.нар. втора генерация реформи). Това ще рече **преминаване от макроикономически към микроикономически реформи и институции**, които стимулират дългосрочния растеж на микрониво.

Микросредата е свързана с редица елементи - административни, правни и финансови, които подкрепят пазарната икономика и частната собственост. Това предполага: реформа на предприятията, капиталовите пазари, въвеждане на основните принципи на корпоративното законодателство, защита на конкуренцията, процедури по несъстоятелност, защита на правата на кредиторите и на акционерите.

Институционалните реформи във всички случаи изискват повече време, тъй като за осъществяването им не е достатъчно само приемането и публикуването на нови закони, но и тяхното широко и ефективно прилагане, както и изграждането на потенциал за управление. В страните, в които е намерен добър баланс между либерализацията/приватизацията и институционалните реформи, процесите протичат успешно. Това са повечето централноевропейски страни.

Държавите, в които тези реформи закъсняват и е нарушен балансът между либерализацията/приватизацията и институционално развитие, изостават. Все още е необходимо време за изграждане на капацитет за прилагане на законодателството, за усвояване на нови знания и умения от страна на съдебната система, регулиращите органи и другите представители на държавната администрация.

За повечето страни в преход, в т.ч. и за България, повишаването на конкурентоспособността би било неустойчиво, ако не се предприемат сериозни мерки за реформи на микрониво преди всичко чрез подобряване на бизнес средата, стимулиране на конкуренцията, намаляване на намесата на държавата и премахване на пазарните диспропорции, но и чрез подкрепяща политика от правителството за бизнеса - инвестиции в обучение и квалификация на човешките ресурси, насърчаване на иновативния капацитет, улесняване на развитието на клъстери, стимулиране на взискателното търсене чрез съвременни стандарти.

Фирмена конкурентоспособност

Фирмената конкурентоспособност зависи от два взаимно свързани компонента – качеството на бизнес средата, в която фирмите непосредствено работят, и качеството на фирмените стратегии.

1. Бизнес средата

Анализите на Центъра за икономическо развитие показват, че през последните години има известно подобрене в бизнес климата преди всичко по отношение на данъчната среда, някои елементи на институционалната рамка, наличието на иновативен потенциал (въпросът е, как той да се използва в интерес на икономиката и да се стимулират фирмите да бъдат иновативни), либерализацията. България притежава традиции по отношение на квалифицираната работна ръка (проблемът е, как да се създаде среда за приспособяване на човешките ресурси към пазарните условия и новите технологични изисквания). Необходимо са сериозни усилия за по-нататъшното подобряване на бизнес средата с акцент върху съдебната система, започването на нов бизнес, подобряването на достъпа до финансови ресурси и т.н.

Резултатите от провежданите от ЦИР тримесечни анкети сред предприемачи потвърждават изводите за основните трудности във външната среда, които пречат на бизнеса. В отговорите си анкетиранияте отдават приоритет на такива фактори като: нелоялна конкуренция, затруднен достъп до оборотно и инвестиционно финансиране, често променяща се нормативна база, бюрокрация в администрацията, неизправни партньори. Прави впечатление, че корупцията не се посочва сред водещите проблеми от външната среда (други изследвания на ЦИР също показват известно движение в положителна посока по отношение на разпространението на корупцията; в последния доклад на Световния икономически форум се посочва, че по този показател България се придвижва в първата половина на страните с по-малка степен на разпространение на корупцията и това е една от положителните промени през последната година).

Според анкетиранияте лицензионните режими, тромавата съдебна система, трудовото законодателство, липсата на интензивна и лоялна конкуренция са факторите от бизнес средата, които въздействат силно негативно върху конкурентоспособността на българските фирми.

През последната година бяха предприети конкретни инициативи за подобряване на бизнес средата. Усилията са в няколко посоки: облекчаване на лицензионните режими, регулиране на обществените поръчки, стимулиране на конкуренцията, решаване на проблемите с несъстоятелността и ликвидацията, реформиране на съдебната система и борба с корупцията.

Като резултат от тези мерки се очертават следните тенденции в бизнес средата в България:

- *Настъпват положителни промени в данъчната среда.*
- *Има положителна промяна в корупционната обстановка.*
- *Налице е известно подобряване на мнението за практическото прилагане на нормативната уредба.*
- *Банковата система се оценява като стабилна и надеждна; има известно раздвижване по отношение на кредитната активност.*

Негативни остават:

- *Оценките за започване на нов бизнес в страната и наличието на административни процедури.*
- *Отрицателно е мнението на предприемачите за прозрачността и обективността на процедурите по възлагане на обществените поръчки.*
- *Конкуренцията на пазара не е достатъчно интензивна и честна.*
- *Значително недоверие в безпристрастността на съдебната система.*
- *Политиката за технологично и иновационно развитие не е приоритет.*
- *Особено безпокойство предизвиква скептичното отношение на деловите среди към ползите и възможностите, които предоставя процесът на европейска интеграция.*

2. Качеството на фирмените стратегии

Вторият компонент на фирмената конкурентоспособност – качеството на стратегиите, не дава сериозни основания за оптимизъм. По принцип основните вътрешни фактори, които влияят позитивно върху производителността (респ. конкурентоспособността) на компаниите, са: внедряване на нови изделия и технологии, обучение на персонала и повишаване на квалификацията му, подобряване на качеството на маркетинга и мениджмънта, участие в свързани производства (клъстери) и т.н. Спрели сме се върху някои от ключовите характеристики на фирмените стратегии в България, като са използвани резултатите от анкетно проучване сред 2250 индустриални компании, проведено през 2002 г. в следните области: стратегически приоритети на фирмите, технологично състояние и иновационна дейност, проблеми, свързани с организацията на производството (натоварване на производствените мощности); реализацията на продукцията и маркетинга, качеството на човешките ресурси; финансовите ресурси.

Стратегически приоритети

На първо място в своите стратегически цели българските компании поставят: увеличаване на обема на производството на стоки или услуги, следвано от навлизане на нови пазарни ниши; подобряване на ка-

чеството на произвежданите стоки и услуги. Слабост в управлението на фирмите е, че въвеждането на нови продукти и подобряването на ефективността чрез нови технологии (т.е. иновации) се посочват едва съответно от 9 % и 5 % от анкетираните. Такова приоритизиране на стратегическите цели, при което увеличаването на производството не се основава на обновяване на изделията и въвеждане на нови технологии, крие съществени рискове за устойчивата конкурентоспособност на българските компании. В съвременните условия тя се постига на базата на нови продукти, нови технологии и процеси. Това изисква промяна в стратегиите и операциите, за което българските фирми все още не са готови.

Технологично състояние и иновативен потенциал

- *Структура на българските компании според разходите за НИРД*
Анализът показва, че преобладават нискотехнологичните компании с разходи за НИРД до 0.3 % от приходите от основна дейност. Такива са над 70 % от анкетираните фирми. Високотехнологичните компании (с разходи за НИРД над 5 %) са малко над 6 %. Това дава основание да се формулира твърдението, че за голяма част от българските компании технологичното развитие не е приоритет, което във всички случаи означава забавяне и съществена заплаха за конкурентоспособността на фирмите.
- *Компютъризация на технологичните и бизнес процеси*
Използването на компютърна техника е най-широко в счетоводството – 44 % от компаниите използват дигитална техника в счетоводните операции. Сравнително нисък (едва 9 - 10 %) е процентът на компютъризация в производствения процес. Същевременно намеренията на компаниите показват, че в бъдеще те ще насочат своите усилия приоритетно към въвеждането на информационни технологии именно в производството (17 % от анкетираните) и най-вече в компютъризация на управленските процеси (над 25 %). Това обстоятелство е положителна индикация за повишаването на ефективността на управлението и готовността за подобряване на технологичното ниво.
- *Използване на Интернет*
Относително малък е дялът на фирмите, които въобще не използват Интернет. Най-често обаче Интернет се използва за електронна поща (27 %); като информационен източник за продажби на стоки и доставка на суровини и материали. Положително впечатление прави фактът, че макар и в начален стадий, се използва електронно банкиране – близо 7 % от респондентите отговарят позитивно. Съществуват наченки на използване на електронна търговия в цялостния процес на покупко-продажба и плащания – 0.6 %.

Натоварване на производствените мощности

Висок е процентът на натоварени производствени мощности в българските индустриални компании. Близко 10 % от фирмите работят с под 10 % от производствения си капацитет; 37 % - с 50 % от мощностите, с които разполагат, и едва 9 % използват над 90 %.

Финансиране

Основен проблем за голяма част от българските фирми, които рефлектира върху тяхната конкурентоспособност, е липсата на достатъчно финансови ресурси. Анализът на видовете финансиране на българските компании показва, че най-широко се използват банковите кредити за оборотни цели, в по-малка степен - за инвестиционни нужди (ниска степен на финансиране на иновационни дейности), което е в противоречие с категоричната необходимост от обновяване на производството и ще генерира в бъдеще технологично изоставане. Почти не се използват банкови кредити за експортни нужди. Не се прилага в достатъчна степен потенциалът на небанковото финансиране. Известен оптимизъм вдъхва присъствието на лизинговите схеми за финансиране – 7 % от анкетираните са използвали такъв източник. Подценена е значително ролята на капиталовия пазар като източник на финансов ресурс за българските индустриални компании.

Качеството на човешките ресурси

По принцип винаги се е твърдяло, че човешките ресурси са основното конкурентно предимство за страната. В действителност България постепенно го губи, защото политиката спрямо човешките ресурси в много български компании не е съобразена с новите изисквания на съвременното технологично и иновативно развитие и необходимостта от повишаване на квалификацията. Проблемът трябва да се разглежда именно в такъв контекст. Работната сила в България е квалифицирана, но за работа с остарели технологии. Това категорично поставя необходимостта пред българските фирми да повишават квалификацията на своите служители за работа с нови технологии. Областите, в които се осъществява квалификация на служителите, показват, че преобладават курсове за работа с технологиите, които се прилагат в момента в производството – 29 %; работа с компютърна техника - 19 %. За подготовка за работа с нови съвременни технологии средства и ресурси отделят едва 7 % от анкетираните работодатели.

Реализация на продукцията

Картината показва, че действително българската икономика е отворена в значителна степен към външните пазари. Сравнително нисък е делът на фирмите, които на практика въобще не участват в международно сътрудничество. Това дава основание да се говори за наченки на клъстери, в т.ч. участие в международни мрежи, макар и основани

на най-първичните форми на клъстерно обединение – търговското взаимодействие: 28 % от анкетираните компании осъществяват експортна дейност; 35 % са тези, които реализират внос на стоки и услуги от чужбина. При фирмите, които извършват експортни операции, сравнително висок е делът на компаниите, които работят предимно за износ - 18 % реализират над 75 % от продукцията си на външните пазари. Ако се обърне поглед към географското разпределение на износа, ще се установи, че над 37 % от компаниите продават продукцията си на високотелните пазари на ЕС. Това само по себе си е атестат за качеството и конкурентността на тези компании.

Конкурентни предимства на българските компании

Конкурентните предимства на българските фирми са свързани преди всичко с ниските цени, основани на евтина работна ръка, т.е. става дума за ценова конкурентоспособност. Трябва да се отбележи обаче, че такива предимства са нетрайни. В съвременните условия потребителите са готови да платят по-високи цени за по-висококачествени, диференцирани, нови, уникални продукти и услуги; бързина на доставките, високо качество на маркетинг и мениджмънт и т.н. Независимо, че редица български компании отчитат в своите стратегии посочените фактори, все още значителна част от фирмите отстъпват на своите конкуренти на европейските пазари по отношение на тези елементи.

Предимства и недостатъци на фирмената конкурентоспособност:

Недостатъци:

- *Значителна част от компаниите водят интуитивно своя бизнес – в много случаи липсват стратегии и ясно формулирани цели.*
- *Ниска производителност и относително ниска конкурентоспособност, основана предимно на ценови фактори.*
- *Малко средства, отделяни от компаниите за обновяване на продуктите и производствените процеси.*
- *Недостиг на финансови ресурси и труден достъп до финансиране, подценяване на извънбанковите форми на финансиране.*
- *Липса на фирмена култура и управленски опит.*
- *Наличие на значителни ненатоварени производствени мощности.*
- *Липса на целенасочена политика за развитие на човешките ресурси в контекста на съвременните технологични и иновационни изисквания.*

Предимства

- *Нарастващ интерес и осъзната необходимост от внедряване на нови технологии и обновяване на продукцията - голяма част от фирмите оценяват ролята на технологичното развитие и са склонни да инвестират в наука и изследвания.*
- *Отвореност към външните пазари – участие в международни мрежи.*
- *Позитивна динамика в повишаване на качеството и внедряване на международни стандарти за управление на качеството.*
- *Гъвкавост, приспособимост, способност да импровизират.*
- *Добър достъп до Интернет доставчици.*

Някои препоръки за повишаване на конкурентоспособността на фирмите:

Повишаването на конкурентоспособността на българските компании е важен фактор за постигането на растеж в икономиката. Някои от препоръките, които могат да се отправят, са:

На държавно равнище

Правителството трябва:

- *Да формулира и провежда своята политика в глобален контекст.*
- *Да подобрява бизнес средата и да стимулира конкуренцията.*
- *Да стимулира фирмите да се възползват в по-голяма степен от инвестиции в научно-изследователска и развойна дейност.*
- *Да насърчава новите фирми и новите индустрии.*
- *Да отговаря на специфичните изисквания на малките и средните предприятия.*
- *Да създава предпоставки за намаляване на разходите за компютърна техника, комуникации, транспорт и логистика, за либерализация на търговията и инвестициите.*
- *Да повишава образователните стандарти с цел успешно развитие на “икономики на познанието”.*
- *Да води активен диалог с бизнеса и да стимулира партньорствата между бизнеса.*

Резултатите от подобни мерки са: нови възможности за по-ниски разходи, по-добро качество, по-голям избор за потребителите, нови форми на обмен между страните, общо увеличаване на потенциала за промени.

На фирмено равнище

Фирмите трябва да:

- *Внедряват стандартите за управление на качеството, при което фокусът се поставя върху клиентите и повишаването на тяхното доверие.*

- *Внедряват системи за управление на ефективността като фокусът се поставя върху ефективното извършване на основните дейности във фирмата – решаване на вътрешните проблеми, свързани с производителност, себестойност, разходи и загуби (внедряване на най-добрите производствени практики, които дават възможност за намаляване на себестойността, разходите и загубите, водят до повишаване на производителността на основните дейности във фирмите).*
- *Внедряват интегрирани системи за управление, които съчетават стандартите за управление на качеството със системите за управление на ефективността.*
- *Участват в мрежи от свързани производства (клъстери). Това важи в много голяма степен за МСП. Този подход има предимства и води до подобряване на фирмените стратегии в следните направления:*
 - *Подобряване на продуктивния дизайн - дава по-големи възможности за обмяна на идеи и ноу-хау в развитието и производството на продукти и услуги.*
 - *Подобряване на репутацията – чрез активни действия на асоциациите и лобиране пред държавата.*
 - *Усъвършенстване на технологичните процеси – чрез активна обмяна на технологично ноу-хау, създаване на нови продукти и технологии.*
 - *По-добър достъп до дистрибуция и услуги – получаване на бърз, сигурен или преференциален достъп до дистрибуция на услуги и продукти.*
 - *Получаване на пазарна информация – възможности за обмяна на информация за потенциални купувачи (демографски особености, потребности, възискателност), конюнктура на пазара.*
 - *Логистика – по-добро сътрудничество по отношение на придвижването на стоките или информацията между участниците в мрежата (клъстера).*
 - *Повишаване на образованието и квалификацията на човешките ресурси – подобряване на качеството на човешките ресурси чрез по-лесно придобиване на нови умения.*

Използвана литература:

Global Competitiveness Report, WEF, 1999, 2000, 2001-2002, 2002-2003

World Competitiveness Yearbook, International Institute for Management Development, 2000, 2001

Porter M., The Competitive Advantage of Nations: With a New Introduction, New York, 1998

Porter, Michael, Clusters and Competition: New Agendas for Companies, Governments and Institutions. Boston, Harvard Business School Press, 1998

Център за икономическо развитие, Конкурентоспособност на българската икономика 2000, 2001, годишни доклади, София, януари 2001, януари 2002

Център за икономическо развитие, Конкурентоспособност на малките и средните предприятия, София, март 2001

Център за икономическо развитие, Макрорамка за научно-техническо развитие в България, София, януари 2001

Център за икономическо развитие, Конкурентоспособност и индустриална политика, София, декември 2000